

גְּלוּגְוֵהָ שֶׁל הַשְּׂפֵלֶת בְּרֵלִין.

(למלאת חמש ועשרים שנה לפטירתו של ר' אליעזר צבי הכהן צווייפל ז"ל).

זקן בערך היה צווייפל בשעה שקבוצת הצעירים ושיי אברמוביץ בתוכם נכנסו אל הספרות. בעולם אחר היה חי ומסכיבה אחרת היה ניוון בשעה שבאו הצעירים הללו ותביעות חדשות בניהם. בהתנגדות עצומה שאין כמותה התקוממו נגד המחברות, נגד שיטת החבור לשם חבור. ששלטה אז בספרותנו, ובררישות חדשות של תועלת, יופי ואסתטיקה נגשו אליה.

והדרישות החדשות הללו פגעו ראשונה בצווייפל.

היא הוציא אז את המינים ועונב" שלו, ספר שיכול לשמש מופת מפוסי לשטת החבור לשם חבור, אשר שלטה אז, ותיכף נעשה כמטרה לחצי הבקרת. בראשונה יצא כנגדו שיי אברמוביץ בספרו "משפט שלום", אחריו באו נומלובר וחבריו – וכבודו של צווייפל ירד לגמרי בעיני הצעירים. הרכבי נסה, אמנם, לעמוד לימינו של צווייפל, אך אחרי ששקל למטרפסיה מאת נומלובר, הודה גם הוא לדברי אברמוביץ, אלא שיצא להזהיר על הבקרת שתהא מתונה ושקטה ושלא תפגע באישיותו של המחבר.

כך קבלו צעירי ההשכלה את פני צווייפל בפעם הראשונה.

בפעם השניה היתה קבלת הפנים עוד יותר חריפה ויותר קיצונית. הדבר היה כך: אחרי שעבר זמן מה והפולמוס הספרותי, אשר נתערר לרגלי מינים ועונב" כמעט שכבר נשחקע, יצא צווייפל בעצמו לדבר אל מבקריו. ולמרות מה שמבקריו לא נמנעו מלהשתמש בכמויים בלתי נאותים כלל וכלל, היו דבריו אליהם רכים ונוחים, דברי זקן-סולח המתיחס בחבה אל צעירים. וביחוד התיחס בחבה מיוחדת אל אברמוביץ, המתחיל בפולמוס, ובפנתו אליו במאמרו כנהו תדיר בשם: בניי. ובשכר מאמר נוח זה הקורא לשלום נתכבד בתשובה חריפה מאד מאת אברמוביץ, ששם אופיי לה: יקום אבי ויאכל מציד בניי (המליץ, תרכ"ז).

ובפעם השלישית, בשעה שהוציא צווייפל את ספרו המדעי "שלום על ישראל", הניעה ההתנגדות אליו עד ל-די מהאה גלויה, ורחיז סלוניםסקי היה בראש המוחים.

וזהו למרות מה שצווייפל עצמו היה כל ימיו בעל מדות מתונות ושקטות, אוהב שלום ורודף שלום, מתרחק מן המחלוקת ומן הדומה לה. ולא עוד אלא שרצה, – כמעט שעשה את זאת לתעודתו הספרותית, – להשלים בין אותם הספלגות והכתות השונות בישראל, הנלחמות זו עם זו.

ארא שחסרון אחד היה בו בצווייפל האיש, חסרון שהמביע חותמו על כל פעולתו הספרותית, וחסרונו זה גרם לו שבבואו למלאות את תעודתו, תעודת השלום שלו, נעשה הוא גופו-מבלי דעתו ורצינו - הנגוד הנמור לתקופתו לרוחם של ראשי המדברים בה.

כי הכונתה של תקיפה זו, תקופת ההשכלה בתחלת שנות הששים ברוסיה, כפי שהובעה על ידי אברמוביץ, לילינגבלום וקובנר, שונה היא לגמרי מאותה ההשכלה שהיו רגילים בה עד כאן. השכלה סתם, היה פירושה - השכלת ברלין, זו ההשכלה בת השמים" הידועה. ואם השכלה זו הפרתה את האומה העברית אך במקצת, וזכתה להיות רק גורמה המרוחק של היצירה המודרנית העברית הידות להערצה הרומנטית של השפה העברית, הרי סיבת הדבר היא, כי נולדה באותה הסביבה, שהחבה ליון הקדמונה ולעתיקותיה היתה שלמת בה, הסכיבה של ווינגלמן ולסינג, הַרְדֵר ושיגור. אחרת לגמרי היתה ההשכלה ברוסיה. היא העמידה בראש את העיקר: העמיד על הקרקע את העם העברי ולברוא בשבילו אחיזה ריאלית. היא נולדה מתוך סביבה של ריפורמות סוציאליות-אקונומיות, מתוך השקפת עולם של הריאליזמוס הנמור. אותו הריאליזמוס, שהניף ידו על הספרות היפה רק מפני שתועלתה המעשית אינה מורגשת כל כך בחיים, ואם בתקופת השכלת ברלין חפפה האידיאה שביהדות, היהדות המפשטת, מקום חשוב, לא כך היה הדבר בתקופת השכלת רוסיה. אדרבה, עיקר מלחמתם של המשכילים הראשונים היתה ברוחניותה היתרה של היהדות. לנגד עיניהם עמדה החסידות ההולכת ומתנונת, הרבנות שנתאבנה, ובהן צריך היה להלחם. צריך היה להכניס רוח שר חיים ריאליים בעצמות היבשות הללו, שאיפה לאחיזה והשתרשות בקרקע ממשי.

ומה שרא הגיע הדבר לידי מלחמה גלויה גם ביחס להשכלת ברלין, אין זה אלא משום שבני הדור ההוא לא הרגישו בה כלל ולא ראו מעולם ככח חברותי ריאלי העומד בפני עצמו והנהו חסיבה מיוחדת. המה ידעו כי ההשכלה שירדה לעולם בימי מנדלסון והתחילה בבקרת היהדות המסורה והמקובלת אינה, אלא השכלה זו שהם דוגלים בשמה. אף על פי שמעולם לא עלה על לבם, כי הם ממשיכים במה שהוא את מעשה מנדלסון, שהם המשיך מה שמקורם להם. להפך, תמיד ראו את עצמם כמתחילים את הכל מחדש, כיוצרי בראשית. ואף בשעה שחזרו אות כאות על דברי השכלת ברלין, בשעה שדברו על תקונים בדת וכיוצא בזה, גם אז נראו להם דבריהם כהתגלות חדשה. כך יש לו רכל צמח רענן, היונק מן הקרקע, אותו פתוס הצמיחה שהיה לאבי אביו, הצמח שמבראשית, ואינו מרגיש כלל שכזה כבר היה, כי מעשיו אינם אלא חזרה בפעם האלף ויותר על מעשה אבותיו.

כי ברבות הימים נשתנתה השפלת ברלין אף בברלין עצמה, כי נולדה בסוף ימיה של זו סינתזיה מיוחדת של כל היהדות ההיסטורית וההשכלה בכלל, מזה לא ידעו משכילי רוסיה, ואם גם ידעו לא הביאו ככל בחשבון דבר זה. על כל פנים, העמידו אותו מחוץ לנכול ראייתם. כולם היו מושרשים ואחוזים בסביבתם, סביבתה של היהדות הרוסית. כולם היו עסוקים בבקשת פתרונים למצב האקונומי הנורא של העם; ויש שמנמות סוציאלים-מיות היו מנצנצות מהם

לפרקים. וכאן, בנכיל יניקתם הכלתי אמצעות מסכיבתה הריאלית שד העם צפון כחם של בני הדור ההיא. צעירים היו בצעירותה של תקופתם והולכים הם וגדלים, הולכים ומתבגרים יחד אתה. וכך זכו אחדים מראשי איתה התקופה להיות לא רק הראשונים והאחרונים לסתירה, אלא גם ראשונים לבנין.

מסוג אחר לנמרי היה צווייפל. מתוך כללה של עבודתו הספרותית אני למדים, כי גם הוא הציץ ונפגע. אבל מעולם לא ראינוהו מקצץ נטיעות כחבריו. לא רק זקן בערף היה בתחלת שנות הששים, אלא כמעט שאין אנו יודעים אוהו בתור צעיר. בקריאה של שלום על ישראל יצא בעצם המלחמה. אבל כדי לעשות שלום בין כחות שונים, כדי להרכיב אלימנטים נפרדים – אי-אפשר לגשת תיכף אל אחד הכחות ומניגת האלימנטים. צריך קודם כל להכיר את כל אחד הכחות בפני עצמו. את האלימנטים בפירודם. והשכלת רוסיה, אחד הכחות החשובים במקהלת השלום, לא ידע צווייפל כלל. כל עיקרה שלו ההשכלה החדשה. תבונתו של הפתרון החדש לשאלת חיי ישראל ועצם העמדה השאלה באופן מיוחד, כל זה היה כספר החתום בשביל צווייפל. וכבר אנו מכירים מתוך יחוסי אד כל הנעשה מסביב לו, אד התנועה הרבה שבזמנו, כי לא היה מוכשר כלל לקלוט שום דבר באופן בלתי אמצעי מן החיים הממשיים. תמיד הוא רואה לפניו רק את הכלל ולא את הפרט. תדיר הרי הוא צף ממעל לחיים.

וכל מי שרוצה לעמוד על עיקרה ושרשיה של השקפת עולמו המיוחדת ופנה אל השכלת ברלין. לא אל זו שבתקופת בן מנחם תקיפה דמוייה ההשכלה, שהיתה קרובה ברוחה, מצדה הדינמי, להשכלת רוסיה; אלא אל השכלת ברלין בשעת הערב שמששה, בהקופת הסיתויה שלה.

כבר נתבררו תוצאותיה של הריפירמה, כבר נראו פרצים בחימת האמנציפציה וכבר היוצא מדבריה. ועל חרבות אלה מתחיל הרעיון הלאומי להתפתח. מצד אחד בא רנ"ק עם "אלהי האומה" שלו. מן הצד השני בא שד"ל וכפה את קערת הברציוניזם על פיה. ובין הדבות שנת 1848 בא משה קום ב"רומא וירושלים" שלו. כבר תילכות דרכיה של היהדות הלאומית ומסתמנות, כבר מתחילים נוצצים סימני התחיה העברית. אלא שבית אחוזה חסר עדיין, המלה האחרונה: "ארץ-ישראל" לא נאמרה עוד. וכל הדעות הללו, וכל אלה התקוות החדשות הועות באייר, אין מוצאות להן עדיין את כסיסן. ובין כך, בין שאיפה וחפוש זה, באה הספרות העתית מכד הזרמים, משקפת על כל הנעשה מסביב ועושה את חשבון נפשה. הנה באים אחדים ומוצאים שבגתי צודק היה עד כאן היחס אל החסידות, ומתחילים לספר בשבחה, בשבח פשטית האמונה שבה (Jarbuch fur Isreliten, בקאמרו של J. Busch) והנה מתרכזה קבוצה שלמה מסביב להד"ר ליהמן במננצה (מאיניץ) ובהתלהבות לאומית ודתית היא מתקוממת נגד התוצאות הרעות של ההשכלה. נגד פריקת העול שגרמה במדה מרובה. וקולות של שלום, שלום בין המפלגות, שלום בין הדעות, שלום על כל ישראל נשמעים מכל צד. עוד הפעם, כמו לפנים בתקופת גירוש ספרד מתערבים התחומים בין המפלגות והמעמדות שביהדות, עוד הפעם קמה לפנינו

היהדות העולמית, היהדות שאינה יודעת נכור, מקום ומיצר. וכמו לפנינו, בימי נירוש ספרדי בת קולה של שכונת ישראל מרחפת מעל להרכות. זהו הקרקע שממנו צמחה השקפת עולמו של צווייפל. מתוך דעות והשקפות של נואשים מאמנציפציה, של כופרים בסוציאליזמים, של שבים לבית אמם נקבעה וקבלה את צורתה. אבל אם שם, בגרמניה, גרמו לדעות הללו המסכות ההיסטוריות, ההשפעה הבלתי-אמצעית של החיים, הנה כרוסיה לא היה זה אלא נלגול מעולם אחר, מעולם שעדיין לא נברא. וכשכא צווייפל ספגו כולו בדעות ומחשבות כאלה למפל בשאלות הדת והחיים, כשבא, באותה תקופה של רעש ומלחמה בעד כל נרנוד קל של עיקרי ההשכרה, לערער בדרך שלום את יסודי היסודות של השכלה זו, עוררו דבריו לא רק כעם ומשממה אלא גם בון. ויש שחשדוהו בחוסר דעות מוצקות, בצביעות, בנטיה לכאן ולכאן.

ואך חבר אחד נמצא לו בין בנו דורו-רא"א הרכבי. כאמור, היה הוא כמעט היחיד שיצא להגן עליו מפני אברמוביץ. וכשהוכיחו לו את צדקתו של אברמוביץ לגבי צווייפל, יצא לדרוש, באותה תקופה של פולמוס ומחלוקה, כי הבקרת תהא מתונה ושקטה. ומה שלא נתגלתה אליו ההתנגדות במדה מרובה (במדה מועטה נתגלתה אף אליו) כמו אל צווייפל, זהו מפני שמהר להפרש משאלות הזמן והשקיע את עצמו במדע. ברבות הימים אחרי מעשה פירקוביטש, נעשה אף, מקורב למלכות. מה שאין כן צווייפל. הוא רצה לעמוד בשורה אחת עם כל המשכילים, רצה לעבוד ביחד אתם, אלא שבעל כרחו ושלא ברצונו נדחף מן השורה ונשאר עומד מן הצד. כי באמת קשה היה לסלוח לו, למשל, בואו בכתובים עם האדמו"ר מקאפוסט מצד אחד ועמידתו בשורת המשכילים מצד שני. ביחוד קשה היה להם להכין, שאינו חש כלל באותן השאלות העומדות במרכז חייהם של כל בני הדור, כי אינו מרגיש באורו עולם המעשים שמסביב לו, שכל כך כחות מרובים ואנרגיה עצומה היו משקיעים בו. קשה היה לבני דורו להכין, כי לפנינו עולם אחר של חיים, של פעולה ושל השכלה, עולם שאוב כולו מתוך הספרים.

ואם צווייפל הפובליציסט כמעט שלא ראה עולמו בחייו, הנה צווייפל איש המדע היה מכובד על הכל. וגם זו היא, אפשר, אחת מן הסבות שבני דורו לא היו מרוצים ממנו. מרמזים עם הגדולים כחוש השערה. — אמנם אותה הפנימה המורגשת בפעולתו הפובליציסטית השאירה אתה רושמה אף כאן. כמו הרכבי כן גם הוא מרבה בספריו בציטטים עד אין מספר, בהמון מראה-מקומות, עד שמרוב העצים לא יראה היער. מרוב הציטטים נבלעת ואובדת לגמרי תמצית הדברים, המסקנה, העולה מכל אלה הציטטים המרובים. אף ספר כה, חשבונו של עולם, מין ספר מוסר, כתוב בטעם יפה, קצתו כרוח, מסילת ישרים' וקצתו כרוח ספאילס וקליל, שכל עיקרו—השראת הרוח, אף הוא לא ניצל כרבים ומפרקו מהמון הציטטים. אבל מעלה אחת יש בספריו על כל ספרי-מדע המפוסים, — הרצאתו הנוחה והיפה, סגנונו הקל והקלסיפיקציה הנאה של דברי המחברים המובאים בספריו. לפניך מין פרק מתוך האגדה והמדרשות, שיחה חיה ומנומרת על שאלות רבות בתולדות היהדות החל בפילון הארכסנדרוני, מתובל בקבלה ובחסידות וגמר בשפינוזה ובספריו

הרכנים, בספרי המחקר ובספרי חכמת-ישראל החדשים. והקורא בולע עמוד אחר עמוד, אינו מתיגע אינו מקמט את מצחו ואינו יודע על מה להפלא תחלה, אם על בקיאותו הנאונית של המחבר, על שליטתו הנמורה בכל מכמני הרוח של היהדות, או על קלות הסגנון ויפי ההרצאה.

זר היה לו עולם החיים הסוערים, אבל עולם אחר, עולם הספרים, אותו עולם הספרים היהודי המיוחד במינו, המישן את הילד בעריסתו ומניח את רוחו של הבא בשנים מן הדאנות והמרדות, עולם נצחי ומקסים זה, היה כולו שלו. ומפני זה אין לחייב ביותר את צווייפל על שהיה שקוע יותר מדאי בעולם הספרים שלו ולא ראה את עולם החיים. בעולם הספרים של עם ישראל עסקינן הכא. והמרחק בין עולם הספרים הלזה ובין החיים אינו גדול כל כך. וכשרק עבר סער ההשכלה ותקופה אחרת באה, תקופה של עבודה פשוטה וצנועה, כשהגיע הזמן ואף גדול ייהמ שכי לים ירדו מטרום הצריחים והתחילו ליצור סממנים, - היה צווייפל העובר הצנוע הראשון, שעליו הראו כולם באצבע.

